

Juist handelen

‘Leven voor het welzijn van de mensheid is de eerste stap’ [1].

De keuzes die we dagelijks maken worden weerspiegeld in onze handelingen, of die nu fysiek zijn of behoren tot het rijk van denken en voelen. Zoals de *Bhagavad Gita*, de klassieke tekst over het handelen, ons helpt herinneren is ‘het pad van handelen mysterieus’ [2]. *De Stem van de Stilte* benadrukt eveneens het mysterie van handelen, want handelen moet niet worden verward met bezig zijn, met het vervullen van allerlei taken, hoe groot en edel de taken ook kunnen zijn. ‘Verricht juiste handeling’ [3], krijgt Arjuna als raad van Krishna, want zoals hem is verteld: ‘Niemand kan, al was het slecht één ogenblik, waarlijk zonder handeling blijven ...’ [4].

Dus is de vraag die hier voor ons ligt eenvoudigweg: ‘Wat is juist handelen?’ Wanneer we het pad gekozen hebben dat we van plan zijn te bewandelen, dan moet de handeling volgen. Dit is heel duidelijk de gevolgtrekking zoals deze tot uitdrukking komt in het tweede deel van *De Stem van de Stilte*, waarin HPB twee paden schetste die ze op allerlei manieren beschreef.

Er zijn allerlei namen gegeven aan de paden: ‘de leer van het oog’ en ‘de leer van het hart’; ‘het ruwe pad van viervoudig dhyana’ en ‘het steilere pad’ dat leidt naar de ‘hoogten van *pāramitā*’; het pad van gelukzaligheid en het pad van smart; de open en verborgen paden; de weg van de bodhisattva en het pad van de *pratyeka*-boeddha’s. Elk van de beschrijvende namen helpt ons de aard te begrijpen van de weg die we hebben te gaan, afhankelijk van de keuzes die we gaandeweg maken. Beide paden leiden tot bevrijding, ontsnapping uit de ketenen die ons binden aan het zintuiglijk bestaan. Maar de ene weg betekent bevrijding voor het individuele zelf, terwijl de andere een innerlijke bevrijding is die het individu in staat stelt om slechts te leven voor het welzijn van de mensheid, nadat hij afstand heeft gedaan van de vruchten van de bevrijding. Zoals overal in *De Stem van de Stilte* en trouwens in al HPB’s geschriften duidelijk naar voren komt, is het *dharma* of het pad dat inherent is aan de theosofische wereldvisie dat van de bodhisattva, het pad van verzaking. Daarom, wanneer we vragen wat het juiste handelen is, moeten we onderzoeken wat het betekent een bodhisattva te worden of te zijn. Zoals al aangegeven, is het pad slechts een naam voor ons eigen individueel georiënteerde wordingsproces en als we ons richten op het bodhisattva-ideaal, dan moeten we op elk moment zó handelen, dat we ons ervan verzekeren dat ons hele wezen daarop gericht is, zoals een bloem zich naar de zon toe keert.

Wanneer we spreken over het bodhisattva-ideaal, moeten we in gedachten houden, dat er in het boeddhistische denken geen onderscheid is tussen leer en praktijk. Zoals eerder gesuggereerd, moet ‘het pad van het zien’, zoals het soms genoemd wordt, gevolgd worden door ‘het pad van het geven van de grootst mogelijke aandacht’. Grote aandacht geven betekent in deze context te handelen naar wat waargenomen, gezien is. Elke leer, elk begrip, elk principe moet niet alleen ‘gezien’ of her- en erkend worden, we moeten ons die eigen maken, ten uitvoer brengen in ons leven, tot een onderdeel maken van de dagelijkse ervaring en in daden omzetten. Het bodhisattva-

ideaal is dus niet slechts een abstract begrip; de bodhisattva staat voor een model, een archetype, een paradigma voor alle menselijke activiteiten en betrekkingen. Aangezien het woord 'bodhisattva' een aantal verschillende betekenissen heeft en zelfs verwijst naar verschillende niveaus van spirituele verworvenheden, mogen we aannemen dat dit archetypisch het zuiverst weerspiegeld wordt in wat bekend staat als de bodhisattva-gelofte, soms Kwan Yin-eed genoemd. Die eed of gelofte is op allerlei manieren vertaald, en kan worden weergegeven met deze woorden:

Nooit zal ik streven naar persoonlijke individuele bevrijding, noch zal ik deze ontvangen; nooit zal ik alleen de uiteindelijke vrede ingaan, maar altijd en overal zal ik leven voor en streven naar de bevrijding van elk schepsel op de wereld uit de boeien van het geconditioneerde bestaan.

Zo'n gelofte onthult twee essentiële aspecten van de bodhisattva. Op de allereerste plaats kan zo'n gelofte niet echt worden afgelegd tenzij men bereid is zichzelf in het handelen onvoorwaardelijk te richten op een centrale, op één punt gerichte gedachte, niet voor één incarnatie, maar voor toekomstige levens. Daarom is het niet een gelofte die je in gewone woorden aflegt, of op de nonchalante manier waarop we zo vaak spreken als we tamelijk klakkeloos uitspraken en beloften doen. Het is niet een belofte, maar een gelofte en dit betekent dat hij alleen kan worden afgelegd wanneer je weet wat je doet, wanneer je keuze voor een pad onherroepelijk is geworden.

Het tweede aspect van de bodhisattva-gelofte waar we aandacht voor moeten hebben, is dat er in feite niemand buiten jezelf is tot wie hij gericht is. Gewoonlijk wordt een eed afgelegd ten overstaan van iemand of iets; we zweren trouw aan de vlag die een land vertegenwoordigt of we doen een gelofte van kuisheid of van zwijgen, of we leggen een huwelijksgelofte af, enzovoort. In het geval van de bodhisattva-gelofte echter kan de gelofte niet worden afgelegd ten overstaan van enige uiterlijke instantie; de gelofte wordt gedaan ten overstaan van iets in onszelf, iets dat hoger is dan wat voor complexe vorm we thans bezitten. Niemand buiten onszelf kan ons ter verantwoording roepen, zoals dat het geval zou zijn geweest als het een gelofte aan enige uiterlijke autoriteit geweest was. De bodhisattva houdt zichzelf verantwoordelijk. Hierin ligt voor ons, denk ik, een grote les, want het betekent dat we op dit pad alleen zelf verantwoordelijk en aanspreekbaar zijn voor ons handelen. We kunnen dit 'karmische verantwoordelijkheid' noemen, maar voor de bodhisattva wordt het een 'dharmische verantwoordelijkheid'.

Er schuilt ook een paradox in de bodhisattva-gelofte. In de *Vajracchedikā Sūtra*, één van de prachtige boeddhistische teksten die de houding beschrijft die door een bodhisattva ontwikkeld moet worden, wordt erop gewezen dat, terwijl de gelofte wordt gedaan om alle schepselen ter wereld te bevrijden, er in werkelijkheid geen afgescheiden wezens of schepselen zijn die aldus bevrijd moeten worden. In deze *sūtra* wordt verklaard: 'Men moet diegene in wie nog het beeld kan bestaan van een zelf, of van een wezen, of van een levende ziel, of van een persoon, geen "bodhisattva" noemen.' Daarom heeft men wel gezegd dat de bodhisattva zelf een levende paradox is.

Toch wordt hier in *De Stem van de Stilte* het ideaal, het archetype voor ons geplaatst, een ideaal dat het model bij uitstek is van transformatie, van menselijke regeneratie. Het is het model of het paradigma dat we steeds weer benadrukt zien in de brieven van HPB's leraren, in het bijzonder in die brieven die de Meesters van wijsheid zonden aan A.P. Sinnett en A.O. Hume. We kunnen vragen: waartoe verbindt de bodhisattva zich nu precies? Het is duidelijk dat hij anderen niet kan bevrijden: ten eerste zijn er geen anderen die bevrijd moeten worden en ten tweede kunnen we alleen onszelf bevrijden van valse zelfbeelden. De bodhisattva is dus veel meer dan een menselijk wezen met een uitzonderlijk edelmoedig hart. Laten we eens zien welke kenmerken dit ideaal als archetype vertoont.

Op de eerste plaats moet een typisch kenmerk van het ideaal zijn: het aandacht schenken aan de werkelijke belangen van anderen. Dit betekent dat we in elke situatie, op elk tijdstip moeten handelen vanuit een weten wat het meest van belang is voor diegenen met wie we in contact komen. Om het op een andere manier te zeggen: een essentieel element om het bodhisattva-ideaal te bereiken is, om een uitdrukking te gebruiken die je in veel boeddhistische teksten vindt: bekend te staan als een 'goede vriend'. D.T. Suzuki verwijst in zijn commentaar op de *Gandavyûha Sūtra* naar dit essentiële element dat *kalyānamitra* genoemd wordt en stelt de vraag: 'Wat verstaat men onder een goede vriend?' Dit is een serieuze vraag en in een vereniging die als eerste doelstelling kiest voor de erkenning van het bestaan van de universele broederschap is het, denk ik, een vraag die een diepgaande beschouwing verdient. Broederschap moet betekenen dat we allemaal goede vrienden van elkaar zijn en daarom als goede vrienden moeten handelen.

Zij die onze vrienden zijn omdat ze ons kunnen gebruiken of uitbuiten voor hun eigen doel, kunnen niet werkelijk goede vrienden zijn. Zij die onze vrienden zijn vanuit een soort neurotische gehechtheid aan ons omdat ze iets in zichzelf missen en van ons afhankelijk zijn geworden, zijn evenmin wat we goede vrienden zouden kunnen noemen. Tegenwoordig zien we in zoveel menselijke betrekkingen een soort van wederzijds vampirisme, een wanhopig streven om elkaars emotionele behoeften te vervullen of fysieke behoeften te bevredigen. Maar een goede vriend kan geen uitbouter zijn of iemand die alleen reageert op behoeften vanuit de persoonlijkheid. Een goede vriend laat iedereen die hij ontmoet achter met een iets helderder bewustzijn, een iets sterker gevoel van de essentiële waardigheid, van het ingeboren boeddhaschap zo u wilt, het ingeboren christusschap van die persoon. Hij brengt aan de ander over dat hij zichzelf kan overstijgen. Een goede vriend ziet altijd zoveel waardevols in anderen, ziet de spirituele mogelijkheden voor groei en succes en haalt uit het binnenste van al diegenen met wie hij in contact staat een dieper bewustzijn voor het onsterfelijke Zelf, dat het Ene Zelf is. Een goede vriend wordt inderdaad de rivaal van een bodhisattva op dit aardse gebied.

Het is goed om ons de prachtige woorden uit het evangelie van Mattheus te herinneren: 'Waar twee of drie in mijn naam tezamen zijn, daar ben ik in hun midden.'^[5] Goede vrienden die samenwerken, vormen echt een weerspiegeling van die innerlijke broederschap van adepten die werken voor de gehele mensheid, die slechts leven voor het welzijn van alle levende wezens. Is dit niet zoals we idealiter willen handelen

wanneer we samenkomen in deze theosofische vereniging, waarvan de innerlijke stichters de nadruk legden op het bodhisattva-pad en waarvan de uiterlijke stichters in hun leven het voorbeeld gaven van zo'n onbaatzuchtige toewijding aan de zaak van het verlichten van het leed van de wereld?

Misschien komt in *De Stem van de Stilte* één van de meest hartverscheurende passages voor in verband met de uitleg van het bodhisattva-pad, het pad van verloochening van het persoonlijk ego:

Helaas, helaas, dat alle mensen *Alaya* bezitten, één zijn met de grote Ziel en dat, hoewel zij het bezitten, *Alaya* hun zo weinig baat! [...]
Helaas, dat zo weinigen voordeel trekken van de gave, het onschatbare geschenk om waarheid te leren kennen, de juiste waarneming van bestaande dingen, de kennis van het niet-bestaande! [6].

Alaya is, zoals we weten, de universele ziel, de wortel en basis van heel het gemanifesteerde bestaan, het onoplosbare substraat van waaruit alles voortkomt. Het is, zoals HPB ons vertelt, de goddelijke essentie welke alles doordringt en bezielt, van het kleinste atoomdeeltje tot mens en god'. Zoals *De Stem van de Stilte* ons in herinnering brengt:

Alles is onbestendig in de mens behalve de zuivere, heldere essentie van *Alaya*. De mens is er de kristalheldere straal van; een bundel licht, smet-loos van binnen; een soort van lemen stof aan de lagere buitenkant [7].

Het droevige is, dat zo weinigen deze prachtige leerstelling kennen dat binnenin elk wezen die ene goddelijke essentie aanwezig is. Omdat we ons dit 'droeve verhaal' aantrekken dat 'zo weinigen voordeel trekken van de gave', ontwaakt in ons, goede vrienden van de mensheid die we moeten zijn, een overstelpend verlangen om het pad van de bodhisattva te volgen, om het 'dharma' van het 'hart' te volgen, zoals het genoemd wordt in vers 128 van het tweede fragment [8].

'Zaai goede daden en u zult de goede gevolgen ervan oogsten.
Verzuimen een daad van barmhartigheid te verrichten
staat gelijk met het bedrijven van een doodzonde' [9].

Hiertoe is het volgende nodig: 'U moet zich verzadigen aan zuiver *Alaya*, één worden met de zielgedachte van de natuur. Eén daarmee bent u onoverwinnelijk; ervan gescheiden wordt u de speelplaats van *samvriti*, de oorsprong van alle begoochelingen van de wereld' [10].

Het pad dat gekozen is, is niet een gemakkelijk pad, maar we kunnen ons wel afvragen: 'Is er een andere weg te gaan?' Theosofie, hield HPB ons bij talrijke gelegenheden voor, is altruïsme. Zoals ze schreef in haar artikel *Occultisme versus de occulte kunsten* (dat gepubliceerd werd in haar blad *Lucifer* in april 1888):

Het ware occultisme of theosofie is de 'grote verzaking van het Zelf', onvoorwaardelijk en volstrekt, in gedachten zowel als in daden.

Het is altruïsme en het werpt hem die het uit berekening in praktijk brengt volslagen buiten de gelederen der levenden. 'Niet voor zichzelf, maar voor de wereld leeft hij', zodra hij zich aan het werk verpand heeft [...] Hij moet *een louter weldoende kracht in de Natuur worden* [11].

In *Enige praktische wenken voor het dagelijks leven*, dat nadien uitgegeven werd in het kleine boekje *Practisch Occultisme*, werkt HPB het principe van altruïsme nog verder uit:

Hij die geen altruïsme beoefent, hij die niet bereid is zijn laatste hap te delen met een zwakkere of armere dan hijzelf, hij die nalaat zijn broeder te helpen, van welk ras, land of geloof ook, *waar en wanneer* hij ook maar lijden aantreft, en wie doof blijft voor de schreeuw van menselijke ellende; hij die hoort hoe een onschuldig mens belasterd wordt en niet diens verdediging op zich neemt zoals hij zijn eigen verdediging zou voeren, *is geen theosoof* [12].

Steeds weer opnieuw worden we er overal in *De Stem van de Stilte* aan herinnerd dat wij de belichaming zelf van het mededogen moeten worden:

Laat uw ziel het oor lenen aan iedere kreet van smart, zoals de lotus zijn hart opent om de morgenzon te drinken.
Laat niet de felle zon één traan van smart drogen voordat u die zelf hebt afgewist van het gezicht van degene die lijdt [13].
Compassie spreekt en zegt:
'Kan er gelukzaligheid zijn wanneer al wat leeft moet lijden' [14]?

Het dynamische aspect van het bodhisattva-leven is compassie, mededogen, niet een eigenschap, zegt *De Stem van de Stilte*, maar de 'wet der wetten' [15]. Door juist handelen moeten wij getransformeerd worden, die grote transformatie waarmee we ons moeten bezighouden om 'volmaakte compassie te worden' [16]. Dit mededogen is veel meer dan een emotie. In de mahâyanâ-scholen van het noordelijk boeddhisme wordt het *karunâ* genoemd. Henri de Lubac verklaart in zijn boek *Aspects of Buddhism* het onderscheid dat in veel teksten wordt gevonden tussen de drie soorten mededogen of *karunâ*. De eerste, bekend als *sattvalambana karunâ*, richt zich op alle wezens die lijden, een mededogen dat is 'besmet', zoals hij zegt, door het geloof dat er afzonderlijke wezens bestaan. De tweede, *dharmalambana karunâ*, richt zich op pijnlijke gewaarwordingen of verschijnselen zelf. Dit is nog steeds alleen maar een benadering van ware kennis, aangezien pijnlijke ervaringen alleen ontstaan wanneer er een bewustzijn van afgescheidenheid is. Het derde soort mededogen, *analambana karunâ*, is zuiver mededogen of onvoorwaardelijke liefde. Het ontstaat niet vanuit de liefde voor wezens, en ook niet om een einde te maken aan lijden, maar zoals De Lubac stelt, 'helemaal spontaan', omdat het de ware aard van de bodhisattva is om in een voortdurende toestand van mededogen te verkeren. En het gaat natuurlijk over die laatste vorm van mededogen in *De Stem van de Stilte*.

Compassie is geen eigenschap.
Het is de wet der wetten – eeuwige harmonie ...
de wet van eeuwige liefde ^[15].

Als het ideale, archetypische model van de bodhisattva ons nog moeilijk bereikbaar lijkt, moeten we ons herinneren dat *De Stem van de Stilte* de aspirant telkens opnieuw vertelt: 'Wees opgewekt' ^[17]. Ieder moment vraagt erom te handelen, maar tegelijkertijd wordt ons gezegd: 'Weet dat geen poging, zelfs niet de kleinste [...] uit de wereld van oorzaken kan verdwijnen' ^[18]. Het is waar dat we 'het karmische nageslacht van onze vroegere gedachten en daden' onder ogen moeten zien ^[19], maar ons wordt op het hart gedrukt om 'het wiel van het leven' te volgen:

Volg het wiel van plicht jegens volk en familie, vriend en vijand en denk niet meer aan vreugde of smart. Put de wet van karmische vergelding uit ^[20].

Van ons wordt niet verwacht dat we van de ene dag op de andere bodhisattva's worden. Al beloven talrijke personen ons vandaag nog een gemakkelijke weg naar bevrijding, er is geen ogenblikkelijke verlichting, noch bereikt het afgescheiden zelf ooit verlichting. Bevrijding is niet alleen maar een nieuw soort ervaring, het is een totale transformatie, een totale en onvoorwaardelijke vrijheid.

Het punt is dat we dáár moeten beginnen waar we op dit moment zijn. Ook hier en nu kunnen we waardevol en doelbewust handelen:

Als u geen zon kunt zijn, wees dan de nederige planeet. Ja, als het u ontzegd is te stralen als de middagzon op de sneeuwbedekte berg van eeuwige zuiverheid, kies dan, neofiet, een bescheidener loop. Wijs anderen de 'weg' – hoe vaag ook, en ook al staat u alleen in de menigte – zoals de avondster doet aan diegenen die hun pad in duisternis bewandelen ^[21].

Hoe dan zullen we handelen en wat is juist handelen? Dat is de 'goede vriend' worden, *kalyānamitra*, voor iedereen die we ontmoeten; voortdurend handelen vanuit een herkenning van het goddelijke in allen; gedachten van liefde, vrede en welzijn uitzenden, niet op één of andere vage, sentimentele of vluchtige wijze, maar positief en met een duidelijke intentie. Het is onszelf richten op innerlijke transformatie, zodat geen gedachte oprijst of kan oprijzen die uitsluitend voor het afgescheiden zelf is. Er wordt altijd een beroep op ons gedaan om in de één of andere vorm te helpen, begrip te tonen, sympathie en empathie te betuigen, kennis en vriendschap uit te dragen. Als we om ons heen kijken dan zijn er zoveel mogelijkheden. Er zijn veel eenzame mensen in de wereld. We zien zovelen die het één of andere verlies hebben geleden en, bovenal, er zijn zovelen die hongeren naar begrip, waarheid, naar de wijsheid die het theosofische wereldbeeld te bieden heeft. We hebben misschien niet overal een antwoord op. Natuurlijk, niemand van ons kan overal een antwoord op hebben, maar we kunnen spreken vanuit ons hart en als we niet kunnen spreken, dan kunnen we de ander de hand reiken en bemoedigend toelachen. Elke handeling die voortkomt uit liefde, uit het hart, is goed. Misschien maken we fouten, natuurlijk maken we fouten, want hoe zouden we anders kunnen leren? Maar elke onzelfzuchtige daad,

elke onzelfzuchtige gedachte en elk onzelfzuchtig gevoel is een schrede op de lange evolutionaire weg naar verwezenlijking van ons doel om een ware broederschap der mensheid tot stand te brengen. De keuze van wegen ligt altijd voor ons. We kunnen zodanig leven dat alleen al onze aanwezigheid in de wereld 'licht en troost geeft aan de zwoegende pelgrim', zoals vers 158 uit het tweede fragment van *De Stem van de Stilte* ons zegt, eraan toevoegend dat we 'hem moeten zoeken die nog minder weet dan u...' ^[22].

Handelen is het vervullen van ons *dharma* als menselijke wezens, wanneer dat handelen op natuurlijke wijze geschiedt vanuit een bewustzijn dat alle leven in werkelijkheid één is. In het derde hoofdstuk van de *Bhagavad Gita* adviseert Krishna Arjuna: 'Met het oog gericht op het welzijn van de wereld, moet gij handelen' ^[23]. Annie Besant schreef in een commentaar op de *Gita* dat de les die geleerd moet worden uit het bestuderen ervan is, dat we 'niet aangetrokken moeten worden door het aantrekkelijke, noch afgestoten door het afstotelijke, maar beide moeten zien als manifestaties van het ene' ^[24].

Aangezien handelen inherent is aan de gemanifesteerde wereld en geen wezen ooit *niet* handelt, is het onze taak te leren handelen vanuit onze meest innerlijke aard, ons af te stemmen op het onsterfelijke zelf. Dit vraagt om een innerlijke transformatie, de transformatie die ons tot het bodhisattva-bewustzijn zal brengen. En als we falen, wat zeker wel eens zal gebeuren, laten we dan denken aan de woorden van de Meester: 'We hebben maar één woord te zeggen tegen alle aspiranten – Probeer.' In de woorden van *De Stem van de Stilte*:

Volhard als iemand die voor altijd zal blijven bestaan ^[25].

*Bedenk, u die strijdt voor de bevrijding van de mens,
dat iedere mislukking welslagen is
en dat iedere oprechte poging
te zijner tijd beloond wordt* ^[26].

*Als u een poging hebt gewaagd en hebt gefaald,
onbevreesde strijder, verlies dan niet de moed:
vecht door en hernieuw de aanval,
telkens weer* ^[27].